

РЕЛІГІЄЗНАВЧА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ

Сучасна етико-філософська література трактує духовність як ціннісну характеристику моральної свідомості, хоча духовність явище складне і багатогранне. Тому такий однобічний підхід є помилковим. При розгляді цієї проблеми визначились в основному два підходи: богословський і суто філософський (світський).

У філософській думці утвердилось розуміння духовності як якісної характеристики свідомості, вчинків і дій людини, її здатності творити добро на благо суспільства, свого народу, держави. А раз так, то будь-яка людина, незалежно від її світоглядної орієнтації, є духовною.

Якщо ми звернемося з проханням до представників тих чи інших конфесій дати визначення цього поняття, то вони обов'язково зазначать, що духовність - це риса насамперед глибоко віруючої людини, яка пов'язана з її релігійними переконаннями. Але не можна зводити духовність до релігійності. Потрібно виділяти релігійну духовність і духовність світську. Духовність - це а гамма явищ: і причетність народу до найвищих духовних цінностей, і побожність, і моральна зрілість нації, і багато іншого. Релігійну духовність українців витлумачують як сповненість відчуття Божої всеприсутності, Божої одухотворенності чи натхненності, як побожне розуміння і ставлення до світу, як прагнення до Правди, прозріння щодо мети свого буття. Духовність, пишуть дослідники, - це стан вільного духовного розвитку, активність людини, яка веде її до задоволення духовних, а відтак і релігійних потреб.

Духовність людини - не тотожна людській душі, психічному. Душа - це суб'єкт духовності, а духовність ~ це спосіб буття, що спрямовується духом, завдяки якому органічно поєднуються як духовні та матеріальні начала людини, так і її природні та соціальні начала. Духовні шукання надають сенсу індивідуальному буттю, розвитку людської цивілізації. Базисний характер для розуміння духовності несе в собі релігійна освіта, а саме - християнська триєдність "Віра - Надія - Любов", Христова Нагірна проповідь, де зокрема сказано: "Не журіться про життя своє - що будете їсти та що будете пити, ні про тіло своє - у що зодягнетесь. Чи ж не більше від їжі та життя, а від одягу тіло?" / Мф 6:25 /.

Духовність - це співприсутність, співбуття одного духовного сущого з іншим. Першоосновою духовності є здатність зрозуміти людину

в її суті, в конкретності, в її унікальності та неповторності, збагнути її цінність та необхідність. Духовність найглибше розвивається в сфері людських відносин. Вона передає віру в іншу людину, впевненість в її надійності, незмінності сутті її особистості, її найголовніших установок.

Духовність часто асоціюють з освіченістю, інтелектуальністю, релігійністю. Зокрема, в аксеологічному відношенні традиційно вважається, що складовими духовності є істина, добро і краса. У практичному житті людина тяжіє до певного раціоналізму, естетизму і дотримання загальнолюдських моральних принципів, що дозволяє актуалізувати її суб'єктивні якості.

Духовність завжди пов'язана з моральною мотивацією вчинків, зокрема, в політичній діяльності ця мотивація, як правило, переплітається з тверезим розрахунком, з класовим чи національним інтересом. Навіть в релігії любов до Бога не безкорисна. Вона завжди пов'язана з надією на прощення гріхів, винагороду в потойбічному світі, на безсмертя. Мабуть було б доцільним знайти спільну основу розуміння духовності.

І ще одне суттєве питання. Якщо обмежити духовність лише християнськими цінностями, зокрема наявністю віри в Бога, то доведеться відмовити в духовності добрій половині населення України. Адже за даними соціологічних досліджень релігійність населення в Україні становить близько 66-68%. Крім того, є буддисти, прихильники іудаїзму, ісламу, язичники та інші віросповідання.

Необхідно рахуватися з тим, що сучасна людина живе в технократичному і надто секуляризованому суспільстві та інтенсивному інформаційному полі. Їй доводиться вирішувати проблеми, з якими вона раніше не зустрічалась. До них перш за все відносяться глобальні проблеми: збереження навколишнього середовища, наявність зброї масового винищення, боротьба з наркоманією, пияцтвом, злочинністю. Успішне вирішення цих проблем вимагає об'єднаних зусиль релігій і церков, віруючих і невіруючих. Все це потребує уточнення християнської концепції духовності. Це в інтересах як релігії так і науки, оскільки їх завдання можуть співпадати в багатьох аспектах, зокрема в питанні морального вдосконалення людини. Релігійна мораль під тиском боротьби з релігійною нетерпимістю зробила важливий крок на шляху звільнення людини від зовнішніх форм регулювання її поведінки. Було висунуто принцип, що людина повинна дотримуватись не лише вимог релігії, але й слідувати голосу власної совісті. Це було важливе завоювання у розвитку духовності, яке залишається назавжди незалежно від поглядів людини.

Чому людина звертається до Бога, шукає зв'язку з трансцендентним? Що спонукає її до цього?

З одного боку, релігійна людина прагне віднайти в своїх намаганнях узгодження з надприродними силами, яким підвладне її життя. Саме це й становить найвищу мету віруючої особи. Бо саме такий її зв'язок, гарантований беззаперечним єднанням з Богом і безумовною вірою у його всемогутність, є запорукою її щастя, внутрішнього душевного спокою і рівноваги.

Коли особа відчуває на собі руйнівний, негативний вплив суспільства й не знаходить для себе ніякого порятунку, тоді вона звертається до релігії, сподіваючись віднайти в ній свій головний орієнтир і свободу в світі. Сутнісною якістю особи є комунікабельність. Для віруючої особи комунікація детермінується безпосереднім трансцендентним джерелом (Богом), для неї бути — означає постійно перебувати в нерозривній єдності з Богом: приєднуватись, мислити, вести діалог.

У цьому виявляється особистісний аспект релігійного феномену. Проте, з іншого боку, функціональна спроможність релігії виходить далеко за межі індивідуальної свідомості, коли постає як стверджуючий дієвий чинник для людської спільноти. Саме в такий спосіб релігійна освіта набуває суспільного значення.

Нехтування й ігнорування цим фактором, однобічність впливу держави на Церкву, антагоністичний тип відокремлення Церкви від держави, що заперечує можливість вільного партнерства між цими інституціями, може призвести до викривлень і збочень суспільного устрою. Це особливого поширення набуває в умовах світоглядного вакууму й призводить до виникнення квазірелігійних утворень як результату пошуків нової віри, нових духовних орієнтирів, цінностей та ідеалів.

Заборона релігії з боку держави може призвести до наділення надприродними властивостями осіб, націй, певних суспільних інститутцій, виникнення так званих світських релігій, зокрема соціоцентричних за своїм характером (зосереджених на сакралізації об'єктів земного походження).

Більшість західних країн виробили нову концепцію суспільства, за якою Церква обстоює порядок, заснований на гідності людської особистості, виходячи при цьому з індивідуальної свідомості, віри і розуму, на противагу традиційній ієрархічній концепції суспільства, згідно якої Церква відрізняла Одкровення від розуму і зберігала за собою прерогативи вищого авторитету у витлумаченні Одкровення. Згідно цієї

концепції: "Бог відкриває себе серцю кожної людини, у відповідь на одкровення кожна людина передає отриманий дар іншому - ближньому, сім'ї, суспільству, зрештою вона вносить його як свій внесок в життя країни і в політичний устрій... Церква постає вже не як ієрархія і вища влада. Вона постає передусім добровільно зібраною громадою віруючих, завдання якої - вказувати шлях своїм членам і допомагати їм виконувати покладену на них Богом місію"⁽ Гейзау Франс А.М. Альтинг. Плуралистической проект // Русская мысль. - №4151. - 1998, 28 ноября. - С.7).

Релігія, будучи поєднаною з глибинними основами людського буття, впливає на соціальні структури і цінності. Важливість її підкреслюється тим, що вона охоплює в собі речі, які виходять за межі світськості.

Доречно тут було б пригадати концепцію цивілізаційного розвитку А. Тойнбі, який в основу своїх цивілізацій поклав релігійну належність. Головним і визначальним елементом духовності, за Тойнбі, є релігія, що виконує роль "духовного начала", якому підпорядковані економічна і політична сфери життя.

Згідно Тойнбі, "для Людини сутність Бога в тому, що Він - Бог Живий, з яким можна вступити в духовний контакт, встановити відносини, подібні відносинам між людьми". Раціональним, інтелектуальним шляхом наблизитись до розуміння сутності Бога практично неможливо. Осягнути природу Божественного особа може через інтуїтивно-релігійний досвід. Тойнбі стверджує, що, залишаючи своїх ближніх, святі вступали в активні відносини зі значно більшим колом осіб, ніж як би вони залишались в миру. Зрештою, вони мали більший вплив, ніж державні діячі, бо їх прагнення до святості шляхом пошуків єднання з Богом було соціальною дією більш привабливою для людей, ніж будь-яке секулярне соціальне служіння. "Сучасники усвідомлювали, що пустельники йдуть до вищої мети в ім'я Людства з повною рішучістю і безкорисливістю, і цей акт самовираження через самопожертву вражав уяву сучасників, чіпав їхні серця, створював соціальний зв'язок більш високого духовного порядку. Цей зв'язок виявився дуже потрібним в період, коли стали розвалюватись як економічна, так і політична структури суспільства"⁽ Тойнбі А. Постыжение истории. - М., 1991.- С. 415).

У сучасну епоху релігія не єдина форма задоволення духовних потреб людини. В духовності важлива роль належить літературі, мистецтву, театру, моралі, освіті тощо. Питання лише в тому, яка форма задоволення духовних потреб буде панувати в суспільстві - релігійна чи

світська. У певному співвідношенні на духовність можуть впливати як релігійна, так і світська культура, оскільки творцем будь-якої духовності є людина.

Важливе місце у формуванні духовності належить релігієзнавчій освіті і вихованню. Україна - одна з найбагатших держав світу, яка має високий рівень насиченості різними освітніми закладами. Склалася система релігієзнавчої освіти. У державних навчальних закладах викладається курс академічного релігієзнавства. У духовних навчальних закладах і недільних школах при релігійних громадах читається конфесійно спрямоване релігієзнавство.

Релігійна освіта, як і державна, в цілому, переживає великі труднощі. Це обумовлено багатьма причинами, перш за все кризовою ситуацією в суспільстві. Академічний і конфесійно орієнтований характер релігієзнавчої освіти вимагає уточнення її змісту. Академічне релігієзнавство покликане з наукових позицій аналізувати релігію в контексті культури народу, розкривати її сутність, місце і роль в суспільстві. Його основне завдання визначається державою. Воно покликане підвищувати загальноосвітній і культурний рівень особистості. Конфесійно орієнтоване релігієзнавство повинно бути спрямоване на підвищення релігійної освіти, його основні завдання і мета визначаються церквою або релігійною організацією. В основному воно спрямоване на підкріплення віри і відтворення релігійності. Такий підхід забезпечує виховання людей в душі толерантності щодо різних віросповідань, відповідає вимогам Конституції України про відокремлення Церкви від держави і школи від Церкви, сприяє соціальній злагоді в суспільстві.

Демократизація нашого суспільства відкрила сприятливі можливості для виховної роботи Церкви. Налагодити релігійну освіту і місіонерську діяльність в нашій країні намагаються різні зарубіжні релігійні місії. Священнослужителі і проповідники працюють в недільних релігійних школах. Позитивним у цьому є гуманістична спрямованість релігійного виховання, формування терпимості до інших релігій, поваги до людини і загальнолюдських культурних цінностей. Таке виховання заслуговує на увагу і пильне вивчення. Разом з тим релігійне виховання нерідко здійснюється з порушенням чинного законодавства і Конституції України. Міністерством освіти України встановлено, що в ряді державних шкіл мають місце факти самочинного запровадження вивчення Закону Божого або Катехизису, чим порушується Конституція, зокрема принцип світського характеру державної освіти. Крім того, серед церковного керівництва поширена думка, що в школах повинно

викладатись віровчення тієї Церкви, яка є панівною в регіоні або якій "належить канонічна територія". Такий підхід зрештою веде до дискримінації в галузі релігійної освіти, її політизації, обов'язкового насадження однієї релігії і порушення прав людини.

Релігієзнавча освіта повинна відповідати не лише державному законодавству, а й міжнародним правовим документам у галузі релігії. Важливим є вивчення релігії на науковій основі, оскільки знання релігії сприяє підвищенню освіченості людини і більш глибокому знанню національної культури. Науковий рівень релігієзнавчої освіти можуть забезпечити кваліфіковані кадри, які мають вищу освіту, належну педагогічну підготовку, володіють енциклопедичними знаннями. Таких кадрів катастрофічно не вистачає як в державних освітніх закладах так і в духовних недільних школах.їх ніхто не готує. До викладання релігієзнавства іноді залучаються випадкові люди, які не мають належної освітньої підготовки. Вони, як правило, керуються принципом одноконфесійності, інтерпретують християнські моральні цінності з позицій своєї конфесії, принижують значення інших віросповідань. Спостерігається сугестивний тиск на особистість віруючого, спроби психологічного кодування, впливу на особистість і підсвідомість дітей і молоді, яке чинять нетрадиційні конфесії. Підготовку висококваліфікованих кадрів в галузі релігієзнавства можна забезпечити спільними зусиллями Церков і гуманітарних вищих навчальних закладів на контрактній основі. Але Церкви не проявляють належної уваги до цієї проблеми.

Особливе занепокоєня викликає діяльність закордонних функціонерів з різних місійних нетрадиційних об'єднань, релігійних центрів і корпорацій, які активно пропагують не характерні для України релігійні вірування, формують недовіря до традиційних духовних цінностей українського народу, чинять психологічне і моральне насильство над особистістю, принижують гідність людини, намагаються сформувати її як покірного виконавця чужої волі.

Безумовно, релігієзнавча освіта і виховання розглядаються як дієвий засіб формування духовності народу. Але вона не може проводитись екстремістськими методами і спрямовуватись на нівелювання історичних і національних цінностей українського народу в угоду утвердження релігійних принципів тієї чи іншої зарубіжної протестанської конфесії. Деформоване релігійне навчання і виховання мало приносить користі у розвитку духовності. Воно формує у молоді недовіря до традиційних духовних цінностей українського суспільства, нетерпимість до інших релігійних вірувань, принижує її громадську

гідність. Тому деформованні методи релігієзнавчої освіти, насильницькі форми пропаганди будь-яких релігійних вірувань повинні підлягати обмеженню, а в окремих випадках і заборонені.

Україна має багаті традиції релігієзнавчої освіти і виховання. Християнські Церкви і релігійні організації мають власні навчальні і духовні заклади і недільні школи при релігійних громадах, де діти отримують релігійну освіту. В державних навчальних закладах вивчається курс релігієзнавства, де молодь здобуває наукові знання про релігію. Тому Україна не може розглядатися як полігон місіонерської діяльності різних зарубіжних релігійних центрів. Адже християнство в Україні має більш як тисячолітню історію і воно стало невід'ємною складовою культури українського народу.

Релігієзнавча освіта і виховання повинні здійснюватись на принципах гуманізму, толерантності і дотримання принципу свободи совісті. Вони повинні спрямовуватись в русло нормалізації міжконфесійних відносин і забезпечення стабільності суспільства.